

verschenen, en met de wijze waarop de oudste contacten tussen Nederland en Indië tot stand kwamen' (p. 48). Deze twee doelstellingen die in feite niets met elkaar te maken hebben, verklaren het tweeslachtige karakter van de uitgave. Waarom het reisjournaal van De Houtman is opgenomen blijft onduidelijk, want hierin wordt met geen woord gesproken over diens activiteiten met betrekking tot het samenstellen van een Nederlands-Maleise taalgidsje. Uiteraard blijkt deze tweeslachtigheid ook al uit de gekozen titel, die overigens maar deels de lading dekt. Er is immers geen sprake van 'een zestiende-eeuws taalgidsje voor Nederland en Indië', maar van een zestiende-eeuws taalgidsje voor Nederland en een daarop geïnspireerd zeventiende-eeuws taalgidsje voor Indië.

Van alle drie componenten van deze uitgave, het gidsje van Berlaimont, het reisjournaal van De Houtman en diens taalgids zijn wetenschappelijk verantwoorde uitgaven voorhanden. Deze teksten zijn nu door Van der Sijs hertaald, dat wil zeggen in modern Nederlands omgezet, om een groter publiek te bereiken. Of dit doel bereikt wordt is voor mij nog de vraag. Wie werkelijk geïnteresseerd is in het opgenomen materiaal verlangt immers onmiddellijk de originele teksten te kunnen raadplegen. Voor wie is de pagina's lange hertaalde woordenlijst van Berlaimont interessant, anders dan voor de vakspecialist?

Dit alles neemt niet weg dat Van der Sijs een interessante poging heeft gedaan een breder publiek bekend te maken met het bestaan en de invloed van een zestiende-eeuws *Wat & Hoe*-taalgidsje, een invloed die zelfs tot in Indië reikte. Het meest waardevolle gedeelte van deze uitgave is dan ook haar informatieve en zeer leesbaar geschreven inleiding op het geheel (p.11-47).

Kees Groeneboer

Lodewijk Meijer (1629-1681) als lexicograaf / Idalina van Hardeveld-Kooi. - [Utrecht : Led], 2000. - 499 p. : ill. ; 30 cm Proefschrift Universiteit Leiden.

ISBN 90-5434-072-X Prijs: f25,-

Uitgegeven in eigen beheer en te bestellen bij de auteur: Postbus 340, 5050 AH Goirle.

De 17de-eeuwer Lodewijk Meijer (1629-1681) was actief op uiteenlopende terreinen als wijsbegeerte, geneeskunde, poëzie en toneelkunst. Daarnaast was hij lexicograaf; van zijn hand is de *Nederlandtsche Woorden-Schat*, een verzameling vreemde woorden met Nederlandse verklaring, die in 1654 verscheen en gevolgd werd door een reeks gewijzigde drukken, deels verzorgd door Meijer zelf, deels, na zijn dood, door anderen. Een *vreemdedwoordenboek* (in moderne termen) was in het verleden zelden als zuiver beschrijvend of verklarend lexicografisch werk bedoeld. Normatieve denkbeelden ten aanzien van het gebruik van de vreemdedwoordenschat vormden dikwijls mede de achtergrond van de onderneming, namelijk zuivering van het Nederlands van vreemd (in de zeventiende eeuw vooral: oorspronkelijk Romaans) goed en versterking van de positie van de eigen taal ook als taal van literatuur en wetenschap. De Nederlandse equivalent in de betekenisverklaring bij het vreemde woord was dan tevens bedoeld als handreiking aan de gebruiker om ook in het jargon van zijn vakgebied zijn moerstaal te hanteren (de in eerste instantie wat bevreemdende titel *Nederlandtsche Woorden-Schat* voor een vreemded-woordenboek zou in dat licht te verklaren zijn: het gaat om de verklarende Nederlandse synoniemen, en niet om de bastaardwoorden die als ingang dienen). Jan van den Werve had in 1552 met *Het Tresoor der Duytischer Talen* de eerste stap gedaan in deze lexicografische traditie met zijn verzameling van uitheemse woorden en ook bij Meijer speelde puristische gedrevenheid een rol.

Deze gedrevenheid was bij Meijer niet strikt tot het lexicografische werk beperkt. Ook als literator stond hij gebruik van zuiver Nederlands voor. Verder vond Meijer om diverse redenen dat de wetenschap in het Nederlands beoefend moest worden. Deze opinies kan men expliciet in de voorwoorden van zijn *Woorden-Schatedities* vinden; zo noemt hij in het voorwoord bij de druk van 1669 als pragmatische reden dat het gebruik van de moedertaal in de wetenschap veel tijdsbesparing op zou leveren doordat de noodzaak om Latijn te leren verdween, een mening overigens die hij al als negentienjarige, in 1648, verkondigd had (p. 20, 410).

De inbedding van Meijers woordenboekwerk in zijn overige werkterreinen is een van de

thema's van het proefschrift waarop Ike van Hardeveld op 9 maart 2000 in Leiden promoveerde en waarmee zij Meijer als productieve en originele lexicograaf recht heeft willen doen. Een uitvoerige beschrijving van de vier drukken van de *Woorden-Schat* die door Meijer zelf verzorgd zijn vormt het hoofdbestanddeel van de studie.

In een zeer kort inleidend eerste hoofdstuk (p. 7-10) verantwoordt de auteur haar doelstellingen: het hoe en waarom van Meijers lexicografische arbeid te onderzoeken en het eigene van zijn inbreng daarbij bloot te leggen (p. 7). Het is niet haar bedoeling Meijers bronnen in extenso te achterhalen; op voorhand acht de auteur dit een hachelijke onderneming (p. 9). Zij behandelt het onderwerp beknopt door zich te beperken tot door Meijer zelf genoemde bronnen; die worden verspreid genoemd, bijv. wat de wijsgerige termen in de druk van 1654 betreft op p. 163. Vervolgens is er een samenvatting in paragraaf 3.2.4 die zich hoofdzakelijk beperkt tot door Meijer zelf genoemde bronnen.

Een levensbeschrijving van Meijer is de inhoud van het tweede hoofdstuk (p. 11-102). Aspecten die hun stempel op het lexicografische werk hebben gedrukt krijgen een plaats: de invloed van zijn halfbroer Kók, literator en purist, zijn vriendschap met Koerbagh die zich ook met de rechtswoordenschat bezig hield (wat tot een interessante vergelijking ten gunste van Meijer aanleiding geeft (p. 37)), zijn werkzaamheden als geneesheer (die zoals op p. 187 wordt gemeld ertoe leiden dat in de druk van 1663 60% van de kunstwoorden uit de geneeskunde en botanica afkomstig zijn), en de omgang met wijsgeren als Spinoza. Kortom, Meijers kennis en bewustzijn van verschillende vaktalen, confrontaties met vertaalwerk, omgang met geleetterden die als inspiratiebron voor de *Woorden-schat* hebben gefungeerd. Met als belangrijkste drijfveer de opwaardering van het Nederlands als wetenschapstaal: 'Wetenschap bedrijven in de moedertaal, dat was wat Meijer wenste' (p. 20). Daarnaast geeft het hoofdstuk door de vele aardige details een beeld van een stukje geestelijk leven in het midden van de zeventiende eeuw.

Het zeer omvangrijke hoofdstuk 3 (p. 103-388) beschrijft Meijers activiteiten rond de *Woorden-schat*. Tussen de subhoofdstukken 3.1 (De uitgave van Johan Hofman), 3.3 (Uitgaven *Woorden-Schat* na Meijer – beperkt tot het uiterlijk) en 3.4 (Waarderingsgeschiedenis *Woorden-Schat*) staat het centrale 3.2. Dit draait om de vier door Meijer bewerkte *Woordenschat*edities. Achtereenvolgens worden behandeld de uiterlijke kenmerken, de macrostructuur, de microstructuur en de herkomst van de woordenschat. De middelste paragrafen daarvan kennen daarbinnen een fijnmazige indeling naar de vier opeenvolgende drukken en vervolgens naar subonderwerpen zoals de domeinen van herkomst, de verdeling over de grammaticale categorieën, het aantal woorden dat de betekenisomschrijving telt, labels, fouten.

De eerste uitgave van 1654 wordt beschreven als een uitbreiding van het anoniem verschenen werk van Hofman van 1650 waarvan ook de titel werd overgenomen. In 1658 wordt de vorige editie uitgebreid met als belangrijke vernieuwing de onderverdeling van de trefwoorden in bastaardwoorden en 'konstwoorden' (Van Hardeveld neemt bij de bespreking van de *konstwoorden* de term in zijn verouderde klankvorm over, hoewel wij hem nu kennen als *kunstwoord*. De gedachte erachter zal zijn dat Meijer een eigen opvatting van de term heeft: niet vaktermen zonder meer maar alleen wetenschappelijke, aan de klassieke talen ontleende vaktermen (p. 162)).

Na weer een uitgebreide druk in 1663 komt in 1669 de laatste druk uit die nog door Meijer zelf is verzorgd. Behalve een substantiële toevoeging van informatie aan bestaande artikelen en van nieuwe artikelen wordt een nieuwe rubriek toegevoegd, die van de verouderde en ongewone woorden, 'Duitsche' (= Nederlandse) woorden welteverstaan (Voorwoord editie 1658; Van Hardeveld p. 205). Ze zijn grotendeels afkomstig uit Kiliaans *Etymologicum* (1599), maar ook rechtstreeks aan bekende auteurs ontleend. Deze rubriek heeft niets van doen met de eerste twee wat etymologie betreft.

Deze uitbreiding wordt overgenomen in de zeven drukken die na Meijers dood bezorgd worden tussen 1688 en 1805, en die kort beschreven worden. Deze drukken blijken wel een uitermate belangrijke rol te spelen in de waarderingsgeschiedenis van Meijers werk, waarmee hoofdstuk drie wordt afgesloten. Dit subhoofdstuk 3.4 had zeker de status van afzonderlijk hoofdstuk verdiend. Volgt nog een interessant hoofdstuk 4 (p. 389-434) over Meijer als lexicograaf: de denkbeelden die hij hierover in zijn voorwoorden en elders ventileert, de methodiek die hij hanteert, en een vergelijking met verwante lexicografische werken van tijdgenoten,

waarin een aantal voorgangers en tijdgenoten de revue passeert die vanuit verschillende invalshoeken eveneens voorstellen hebben gedaan voor vernederlandste vaktermen. In dit hoofdstuk wordt Meijers werk gekarakteriseerd als passend binnen de lexicografische tradities van zijn tijd, waarbij het onderscheiden en in afzonderlijke rubrieken publiceren van kunst- en bastaardwoorden vanaf de druk van 1658 als ‘baanbrekend’ wordt gekenschetst (p. 432, maar zonder onderbouwing op deze plaats).

Hoofdstuk 5 (p. 435-436) is net als de inleiding zeer beknopt en bevat de conclusie. Ook hier wordt Meijer gewaardeerd om zijn veelzijdigheid als literator en wetenschapper, en als lexicograaf vooral geroemd om zijn inventarisatie van de kunstwoorden als aparte categorie, waarbij er ‘zelfs een geheel eigen interpretatie voor nodig [was] van het begrip ‘kunstwoord’ om Meijer in staat te stellen een verdeling door te voeren’.

Het proefschrift is in een royaal formaat uitgegeven, ruim gedrukt en is geïllustreerd met onder meer afbeeldingen van de titelpagina’s van de twaalf *Woorden-Schat* uitgaven en met overzichten van de ‘Lotgevallen’ van drie woorden, dat wil zeggen hun behandeling in de opeenvolgende edities van de *Woorden-Schat*. Het bevat verder een vijftal tabellen waarvan de eerste twee de omvang van de woordenschat in respectievelijk de eerste vijf en de laatste zeven drukken laat zien. Naast een register van titels en personen is er een register van trefwoorden uit de woordenschat die in dit proefschrift genoemd of besproken zijn. Een volgende bijlage bevat alle verblijfplaatsen van de opeenvolgende *Woorden-schatedities*. Het werk wordt besloten met samenvattingen in het Frans en Engels en een Curriculum Vitae.

Veruit het interessantste aspect van het lexicografische werk van Meijer is de problematiek van de vreemdwoordenschat: de afgrenzing van de categorie ten opzichte van de algemene woordenschat en het onderscheid in subklassen, en vervolgens, in samenhang daarmee, doel en methode van de verzameling en de beschrijving daarvan. Op verschillende plaatsen komen deze onderwerpen in het proefschrift van Van Hardeveld aan de orde, namelijk bij de bespreking van de uitgave van Hofman (p. 110-111) en vervolgens bij de vier bewerkingen van Meijer (resp. p. 161-162, p. 170-173, 174, 176-177, p. 1883-184, 186, 187, p. 194, 198-199).

Allereerst de categorie van bastaardwoorden. Bij de beschrijving van de uitgave van Hofman van 1650 (p. 111) blijkt dat deze de term nog niet gebruikt maar slechts spreekt over ‘onduytsche woorden’, terwijl Meijer de term wel bezigt vanaf zijn eerste bewerking. Van Hardeveld karakteriseert de trefwoorden van Hofman als vreemde woorden die in hun vorm of uitspraak merendeels in een bepaalde mate vernederlandst zijn, en acht de term *bastaardwoorden* zoals die nu nog gangbaar is daarvoor van toepassing. Overigens valt af te dingen op de criteria voor vernederlandsing. Zo noemt de auteur onder andere *Capabel*, *Detentie*, *Extreem* aangepast terwijl onder andere *Essay*, *Force*, *Labour* een ongewijzigde uitspraak zouden kennen – wat nog maar de vraag is. Zeker zo belangrijk en in elk geval gemakkelijker te verifiëren is, of deze woorden zich een plaats in het Nederlandse taalsysteem hadden verworven; zo kent *essay* een meervoud *essaien* (naast *essaai* in dezelfde betekenis).

In 1654 geeft Meijer volgens de omschrijving van de titelpagina zowel ‘Basterdt-Woorden’ als ‘Konst-Woorden’ uit, in één ordening. De toegevoegde ‘Konst-woorden’ worden door Meijer niet als categorie omschreven. Vaak zijn ze zuiver uitheems (Grieks, Latijns) van vorm en blijken ze vooral uit de wetenschappelijke domeinen te komen.

Terwille van de overzichtelijkheid brengt Meijer in 1658 deze categorieën in afzonderlijke secties onder. De criteria die Meijer hier blijkt te hanteren zijn (kortweg):

- bastaardwoorden: uit het Frans afkomstig; (deels) aan het Nederlands aangepast;
- kunstwoorden: uit het Grieks en Latijn afkomstig, behorend tot de vakwoordenschat van de (toegepaste) wetenschappen, waarvan Meijer de takken met name noemt (het is dan ook niet zozeer de betekenis van het woord die bij deze indeling een rol speelt zoals de auteur zegt (p. 172), maar het domein waartoe het behoort).

Het toepassen van verschillende soorten criteria (vorm en domein) maakt een strikte scheiding onmogelijk. Vooral bij terreinen als recht en administratie, maar ook bij andere, komt Meijer in de problemen: hier zijn vele van oorsprong Latijnse termen via het Frans ontleend en juist dan vernederlandst. Ze worden dan dikwijls in beide rubrieken, bastaardwoorden en kunstwoorden, opgenomen (*Affirmatie* en *Affirmatio*, *Simplicitieit* en *Simplicitas*).

Wat is nu de zin van deze indeling en van Meijers criteria hiervoor? Hier zou een dieper-

gaande samenvattende bespreking dan die in hoofstuk vier zeker op zijn plaats zijn. Het komt me voor dat Meijer in de eerste plaats pragmaticus was en woordverklaringen wilde leveren. Hierop wijst de toegevoegde rubriek verouderde en ongewone woorden in 1663; hier is immers geen sprake van vreemde woorden.

Tegelijkertijd wilde hij een handreiking geven aan diegenen die het gebruik van zuiver Nederlands voorstonden: niet voor niets hebben beide rubrieken voor het overgrote deel synoniemen als betekenisverklaring (in deze studie heet dat éénwoordige betekenissen, zie bijv. p. 415) die daardoor als alternatief konden dienen. Voor dit doel, taalzuivering en taalbouw, was het onderscheid tussen kunst- en bastaardwoorden relevant. Bastaardwoorden kwamen in de algemene taal voor en waren daar vreemde eenden in de bijt. Zij konden net zo goed vervangen worden. Maar wat de wetenschappelijke vaktermen betreft: Meijer moet als wetenschapper beseft hebben dat het Nederlands wel de potentie had als wetenschapstaal te dienen, maar dat de wetenschappelijke literatuur nu eenmaal in het internationale verkeer functioneerde en dat van eenvoudigweg vervangen door Nederlandse termen geen sprake kon zijn. Hij erkende het statusverschil tussen de twee categorieën. Dat gaat toch iets verder dan een simpel tweeledig doel: gebruik van bastaardwoorden weren en dat van Nederlandstalige wetenschappelijke termen bevorderen (p. 412).

De kwestie van de kwaliteit van Meijers werk wordt door Van Hardeveld aangeroerd op p. 414-416. Het gaat hier om een samenvatting van de eerder geïnventariseerde kenmerken van microstructuur en macrostructuur. Echter de vraag naar de reële waarde van de opgenomen trefwoorden en hun verklaringen, dat wil zeggen de mate waarin ze de taalwerkelijkheid representeren, die in feite de toetssteen van alle woordenboeken hoort te zijn, komt niet aan bod. Die vraag is voor historische taalfasen ook alleen maar te beantwoorden op basis van corpusonderzoek (van contemporaine teksten) en dat is bij gebrek aan een historisch corpus slechts heel beperkt mogelijk. Toch wekt een verzameling vreemde woorden altijd nieuwsgierigheid op naar de mate waarin elk ervan gangbaar was. Was er daarin verschil tussen de bastaardwoorden en de kunstwoorden? Heeft Meijer nog selecties verricht of alle beschikbare materiaal volledig opgenomen?

Het proefschrift van Van Hardeveld biedt een uitvoerig en prettig leesbaar overzicht van de lexicografische activiteiten van Meijer. Vele hoofdstukken en paragrafen laten zich lezen als boeiende detailoverzichten van stukjes zeventiende-eeuwse taalcultuur. Het zwakke punt van het werk vormen de structuur, die op zichzelf niet onlogisch is maar door de ver doorgevoerde hiërarchie met zich steeds per druk herhalende thema's toch verschillende belangrijke onderwerpen enigszins aan het zicht onttrekt, en tevens het gebrek aan samenvattende analyses van bepaalde relevante aspecten zoals Meijers classificatie van verschillende soorten vreemde woorden.

De verdienste ervan overtreft deze bezwaren. Allereerst is hier veel materiaal over Meijer en de *Woorden-schat* bijeengebracht. Buiten het vele hierboven genoemde zijn nog vermeldenswaard de talrijke opgaven van aantallen en percentages waardoor vergelijkingen tussen de verschillende drukken niet in de lucht blijven hangen.

Al met al zal de studie de bekendheid van Meijers werk bevorderen, en hopelijk stimuleren tot verder onderzoek. Voor een studie van de waarde en invloed van de *Woorden-Schat* drukken die na Meijers dood verschenen, en van de verdere ontwikkeling van de vreemdewoordenlexicografie ligt in dit werk in elk geval een goede basis.

Marijke Mooijaart

Studies in the Reception of the *Historia Scholastica* of Peter Comestor : The Schwarzwaelder Predigten, the Weltchronik of Rudolf von Ems, the *Scholastica* of Jacob van Maerlant and the *Historiebijbel* van 1360 / Maria C. Sherwood-Smith. – Oxford : The Society for the Study of Medieval Languages and Literature, 2000. – X, 181 p. ; 22 cm. – (Medium Aevum Monographs New Series ; XX)
ISBN 0-907570-13-5 Prijs: £12.00

Dit boek is een heldere en pragmatische herwerking van de dissertatie waarop Sherwood-Smith in 1996 te Oxford promoveerde. Er worden vier teksten in behandeld: de *Schwarzwälder*